

Bc. Tereza Matoušková, Matka vražednice v českém tisku druhé poloviny 19. století a začátku 20. století. Diplomová práce, Katedra obecné antropologie, Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2021, 93 s.

Diplomová práce Terezy Matouškové se věnuje zajímavému tématu, které je sice zakotveno v historii, zahrnuje v sobě však celé spektrum oblastí, na něž se soustřeďuje – právo, žurnalistiku, sociální problematiku či psychologii. Vzhledem k tomuto širokému rozkročení je nezbytné, aby byly v úvodu práce přesně vymezeny jak sledované otázky, tak metody, které se k jejich výzkumu použijí. Práce Terezy Matouškové je rozdělena do celkem pěti hlavních kapitol, z nichž první je úvod, druhá představuje vraždu dítěte jako ženský zločin, třetí nese název Matka vražednice v českém tisku, čtvrtá se týká dalších osob v soudní síni očima novináře a celou práci ukončuje závěr.

V úvodní kapitole se autorka kromě specifikace výzkumných otázek skutečně věnuje vymezení tématu, když upřesňuje, že předmětem jejího bádání „nebudou jenom případy vražd novorozenců, ale i vraždy starších dětí“ (s. 9). Na tomto pojetí by nebylo nic špatného, nicméně je třeba mít na paměti, že z hlediska zákona existoval velmi podstatný rozdíl mezi matkou, která své dítě zabila bezprostředně při porodu, tj. spáchala *vraždu dítěte*, a osobou, která zavraždila starší než novorozené dítě. Zatímco za *vraždu dítěte* nebylo možné udělit trest smrti, u ostatních činů vražd následoval v případě uznané viny verdikt nejvyššího trestu automaticky (změna byla možná jen na základě milosti císaře). Tento rozdíl otevírá v kontextu celé práce zajímavou výzkumnou otázku – totiž zda se výše popsaný rozdíl před zákonem nějakým způsobem odrážel v tisku při hodnocení vlastního trestního činu a zda a jakým způsobem noviny hodnotily či snad kritizovaly odlišnou trestnou sazbu určenou pro obě skupiny zločinců. Tereza Matoušková však ten aspekt ve své práci nijak nezohledňuje a bohužel ji nezajímá ani samotná problematika konečného (substitučního) trestu. Přitom lze jen stěží uvěřit, že by se noviny tímto zásadním aspektem trestného činu nezabývaly, neboť z hlediska veřejného mínění bylo bezpochyby velmi důležité, aby byla konečná výše trestu v souladu se způsobem, jímž byl daný trestný čin hodnocen.

Na základě úvodní specifikace výzkumných otázek lze říci, že cílem autorky bylo soustředit se na to, jak byl „v novinových člancích prezentován idealizovaný obraz ženství a mateřství..., jaké motivy chování novináři ženě vražednici obvykle přisuzovali“ (s. 9), zda se v tisku objevovala otázka duševního stavu pachatelky i to, zda se novináři nějakým způsobem vymezovali vůči dalším lidem angažovaným v případě (otci dítěte, žalobci, advokátu či členům poroty). Za velký nedostatek však považuji fakt, že Tereza Matoušková v své práci nikde nespecifikuje metodu své práce. I když je čtenáři předložen seznam použitých výtisků jednotlivých periodik, není nikde vysvětleno, proč si autorka zvolila právě tyto tituly a jakým způsobem v nich jednotlivé trestné činy vybírala. Nezdá se pravděpodobné, že by Tereza Matoušková uskutečnila skutečně systematický výzkum všech čísel vybraných tiskovin, které vycházely ve zkoumaném období ohraničeném roky 1861–1914. Naopak, ze závěrečného seznamu pramenů i z citovaných novinových článků si není možné nepovšimnou značně disproporce. Autorka totiž svůj výklad většinou opírá o články uveřejněné až od 90. let 19. století, do staršího období zavítává jen výjimečně. Je potom otázkou, zda takovým způsobem vůbec může postihnout nějakou změnu diskursu, jež by měly novinové články odrážet. Přitom

není pochyb, že v oblasti kriminality došlo ve sledovaném období k celé řadě změn, které musely být reflektovány i tiskem a zároveň i formovaly veřejné mínění. Na základě předložené práce je však velmi těžké zhodnotit, do jaké míry je obraz, který zde Tereza Matoušková vykresluje, realistický či typický. Autorka nás nikde neseznamuje s počtem případů, které prozkoumala. V samotném textu používá pro ilustraci jen několik málo jednotek konkrétních trestných činů a je otázkou, zda jejich výběr nebyl spíše motivován snahou autorky ilustrovat své již dříve vytvořené hypotézy.

Tyto výzkumné teorie autorka konstruuje převážně ve druhé kapitole, v níž zkoumá mj. motivy vražedkyň i jejich obranné strategie. Je však s podivem, že fakta, která v této kapitole Tereza Matoušková čtenáři předkládá, nemají nic do činění s jejím vlastním výzkumem – tedy s analýzou použitých novinových článků, ale jsou z velké části založena na dvou knihách (od A.-M. Kilday a N. Goc), jež se věnují anglickým a australským vražedkyním. I když komparace s odlišným prostředím je samozřejmě v odborné práci vhodná, není možné zcela automaticky přebírat závěry z jiných, navíc geograficky značně vzdálených, výzkumů a předpokládat, že tyto závěry je možné bez výhrad vztáhnout k vlastnímu výzkumu. Vhodnější by bylo použít práce, které se zabývají českým prostředím. Bohužel v tomto kontextu je třeba konstatovat, že Tereza Matoušková pracovala s jen s poměrně úzkým seznamem odborné literatury, kterou navíc v kapitolách 3 a 4 ke komparaci prakticky nevyužívá. Pominula tak některé studie, které se přímo váží k jejímu tématu¹, k problematice změny diskursu v posuzování duševního stavu pachatelů by určitě mohla využít i knihu O. Konráda a R. Kučery.²

Při výzkumu tématu, jakým způsobem tisk reflektoval činy matek, které vztáhly ruku na své děti, by bylo určitě na místě zjistit, zda se postoje jednotlivých novinových titulů byly totožné, nebo naopak různorodé. Lze předpokládat, že vyznění článků se mohlo lišit i podle toho, kdo byl vydavatelem novin a na jakou čtenářskou obec noviny cílily. Sama autorka ve své práci uvádí, že „sociálně kritické hlasy zaznívaly zejména v novinách, které cílily na dělnickou vrstvu“ (s. 48). Nicméně Tereza Matoušková tohoto zajímavého aspektu využívá jen málo – rozebírá ho na s. 62–64, a to spíše ilustrativně, bez nějakého hlubšího hodnocení. V rámci reflexe vybrané trestné činnosti autorka pomíjí ještě další významný aspekt, jenž by si bezpochyby zasloužil bližší pozornost. Tereza Matoušková konstatuje, že bylo poměrně obvyklé, že noviny se některým případům věnovaly „na pokračování.“ Zcela nepochybně docházelo i k případům, kdy obviněná žena vražedkyně, nakonec v soudním procesu odsouzena nebyla. Bylo by nesmírně zajímavé zjistit, zda tato skutečnost vyústila ve změnu postoje novinářů k těmto ženám, nebo, zda zproštění viny bylo spíše kritizováno, jak to autorka naznačuje na s. 77 v části věnované osobám, které se v soudním procesu angažovaly.

¹ Josef Bartoš, Noviny jako historický pramen. Bartoš, Josef. In: Petr Marek (ed.), Tisk a politické strany. Sborník referátů připravených pro nerealizovanou konferenci "Tisk, jeho místo a role v dějinách a současnosti politických stran na území českých zemí a Československa v letech 1860–2000" v Olomouci ve dnech 24. –25. října 2000. Olomouc 2001 s. 7–16; Blažena Gracová, Žena „vražedkyně“ a žena „oběť“ v letech 1935–1936. Reflexe závažné trestné činnosti na Ostravsku a Těšínsku v regionálním denním tisku. In: Historik na Moravě. Brno 2009, s. 761–774; Anna Luxová, Problém infanticidy ve vzorku trestanek v ženské věznici v Řepích, Historická demografie 29, 2005, s. 139–200; Alice Velková, Dítě jako oběť. Vraždy dětí spáchané jejich matkami ve 2. polovině 19. století. In: Martina Halířová (ed.), Od početí ke školní brašně. Padubice 2008, s. 147–164.

² Ota Konrád – Rudolf Kučera, Cesty z apokalypsy: Fyzické násilí v pádu a obnově střední Evropy 1914-1922. Praha 2018.

Právě tuto kapitolu považuji za nejzajímavější část celé práce, neboť přináší řadu netypických pohledů i zajímavých postřehů. Tereza Matoušková zde správně hodnotí důležitou roli obnovených porot, zároveň se však věnuje i tomu, jakým způsobem noviny reflektovaly práci žalobce či obhájce. Konstatuje, že úspěšná obhajoba vedoucí ke zproštění viny obžalované ženy mohla často vyvolat kritiku či nevoli novinářů. Za velmi zajímavou považuji pasáž, v níž autorka poukazuje na kritiku faktu, že do poroty mohli být vybíráni jen muži. Vyplývá z ní totiž významný posun společenského postoje k této otázce. Autorka také velmi dobře pracuje s konceptem „dobré“ a „špatné“ matky, přesvědčivě charakterizuje i výrazové prostředky, jaké novináři používali pro normativní působení na své čtenáře.

Pokud jde o formální hledisko, práce je psaná srozumitelným a čtivým jazykem s minimem gramatických chyb (hlavně v interpunkci), i když použití formy pluralis maiestaticus lze v současných odborných textech považovat spíš za anachronismus. Při zmínce jiných prací by měly být důsledně uváděny odkazy (např. konec 1. odstavce na s. 84, odkaz na práci S. Musilové na s. 85).

Celkově je možné shrnout, že diplomová práce Terezy Matouškové bohužel nevyužila plně potenciál, který zvolené téma nabízelo. Vzhledem k chybějící metodologii je třeba její výzkum brát spíše jako odrazový můstek pro další bádání, na druhou stranu předložená práce k takovému výzkumu poskytuje řadu zajímavých podnětů, když autorka shrnuje, že „novináři nevyužívali články o matkách vražednicích pouze jako prostředek k tomu, aby se vyjádřili k vraždě dítěte a probíhajícím (sic !) soudním procesu. Osud konkrétní ženy byl v člancích spíše podružný“ (s. 86). Z tohoto důvodu práci ještě doporučuji k obhajobě.

V Praze dne 27. 8. 2021

doc PhDr. Alice Velková, PhD.